

Геннадій ЄФІМЕНКО
(Київ)

НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ ОБРАЗУ “81 МЛН УКРАЇНЦІВ” НА ПОШИРЕННЯ ПРАВДИ ПРО ГОЛОДОМОР

Голодомор 1932-1933 рр., безумовно, став найбільшою трагедією українського народу за весь час його існування як такого. Про цю трагічну подію написано багато праць, у яких з різних сторін аналізується ситуація в ті роки. Однак на хвили уваги української громадськості почастишали випадки появи й таких статей, після прочитання яких будь-яка стороння людина може поставити під сумнів сам факт існування Голодомору. Причому найбільше відштовхують критично мислячого читача від усвідомлення Голодомору геноцидом не комуністи та прогресивні соціалісти, а здавалося б, палкі захисники прав українського народу. Адже, керуючись правилом “хто назве більшу цифру втрат – той більше любить Україну” вони значно перебільшують кількість померлих від голоду.

Одним із найбільш розповсюджених в українській літературі (не історичній) та журналістиці міфів є дані про наявність наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. 81 мільйона українців. Так, наприклад, у книзі „відомого письменника-публіциста” Ф. Моргуна (Моргун Ф.Т. Сталинско-гитлеровський геноцид українського народу: факти и последствия. – Полтава, 2007) названа незвично велика кількість українців в СРСР наприкінці 1920-рр. – 81 млн. 195 тис. Така цифра у публіцистиці зустрічається не вперше. Так, наприклад, В. Карпенко називає ці ж дані у статті «Всесвітній форум українців: погляд із середини» („Нова політика”, 2001. — №4. — С.54-58). Він, у свою чергу, посилався на журнал „Україна” (№7-8 за 2001 р.). Зустрічалось подібне тлумачення і раніше, зокрема, на Міжнародній конференції «Мовні конфлікти і гармонізація суспільства», що відбулася наприкінці травня 2001 р. у Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка, у дописах А. Сопільника та О. Крамаренка в газеті „День” (відповідно від 21.06.2002 та 18.10.2006). Цю ж цифру називав Р. Круцик під час одного з прямих ефірів на 5 каналі телебачення. На жаль, у полон великої цифри потрапив свого часу і А. Погрібний („Слово Просвіти”. – 19-25 січня 2006 р.).

Чи не найбільше „відзначився” на цьому поприщі А.Мокренко, одна із останніх статей якого з такими „сенсаційними” цифрами з’явилася, судячи з інтернет-видання „Кримська світлиця”, 31 травня 2007 р. То звідки взялася ці показники із царини „ненаукової фантастики” при описі реальних подій? Саме на причини та обставини появи цієї цифри, поряд із наведенням даних із першоджерел, і звертає увагу автор цієї статті.

Ця міфічна цифра справді є у підручнику початку 1930-х років „На великій стройке. Рабочая книга для третього года обучения в сельской школе. Выпуск 1”. Вона ретранслюється в усіх подібних „викривальних” статтях. То ж порівняємо її з іншими даними тієї доби. У поданій нижче таблиці у другій колонці і цифри, взяті із нової книги Ф. Моргуна, який своєю чергою переписав її у А. Мокренка, а

той вже – із названого підручника початку 1930-х рр. До третьої колонки увійшли цифри, якими після перепису 1926 р. *постійно оперували у радянській статистиці кінця* 1920-х – першої половини 1930-х рр. Цифри четвертої колонки взяті із порівняльної частини перепису 1937 р. (забороненого більшовицькою верхівкою до опублікування), дані якого вперше були надруковані у 1991 р., а в 2007 р. вийшло ще одне видання.

Порівнюємо дані першоджерел із цифрами, тиражованими Ф.Моргуном / А.Мокренком.

Таблиця 1.

Кількість найчисленніших національностей СРСР наприкінці 1926 р. за різними джерелами

1	2	3	4
	За книгою Ф.Моргуна ¹ (у тис. осіб)	За довідником середини 1930-х рр. ²	За даними забороненого перепису 1937 р. ³
Росіяни	77 791	77 791 124	77 791 124
Українці	81 195	31 194 976	31 194 976
Білоруси	4 739	4 738 923	4 738 923
Казахи	3 968	3 968 289	3 968 289
Узбеки	3 905	3 904 622	3 955 238
Татари	2 917	2 916 536	3 029 995
Євреї	2 600	2 599 973	2 672 499
Грузини	1 821	1 821 184	1 821 184
Тюрки (азербайджанці)	1 707	1 706 605	1 706 605
Вірмени	1 568	11 567 568	1 568 197
Мордва	1 340	1 340 415	1 340 415
Німці	1 239	1 238 549	1 238 549
Чуваші	1 117	1 117 419	1 117 419
Таджики	979	978 680	978 680
Поляки	783	782 334	
Туркмени	764	763 940	763 940
Киргизи		762 736	762 736
Усього		147 027 915	147 037 915

З таблиці можна зробити наступні висновки: Більшість даних співпадає повністю в усіх трьох випадках. Є незначні розходження показників даних колонки 2 та 3 з колонкою №4 у випадку з євреями, татарами та узбеками. Розбіжності викликані об'єктивними чинниками: перед переписом 1937 р. сталися офіційні зміни у переліку народностей, і відповідно до цього було здійснено корегування даних перепису 1926 р. Оскільки кількість офіційно визнаних народностей у 1937 р. дещо зменшилася у порівнянні з 1926 р., то у показниках, де порівнюються результати перепису 1937 та 1926 рр., “скорочені” національності увійшли до

складу більших. Тому в колонці 4 кількість євреїв, татар та узбеків станом на грудень 1926 р. подається дещо вищою, аніж за першоджерелами, опублікованими наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років. У будь-якому випадку ці відмінності, як і неспівпадіння підсумкових по всьому СРСР цифр (проста описка), не є суттєвими. Значні розбіжності існують лише у двох випадках – при зазначенні кількості вірмен та українців. Бачимо, що вірмен у третій колонці подано на 10 мільйонів більше, аніж у двох інших. Дописувачу цієї статті не доводилося чути про понад 11 мільйонну кількість вірмен, що проживали на початку 1930-х рр. на території СРСР, а відтак і про десятикратне їх зменшення у 1930-х роках. Це цілком зрозуміло – адже навіть простий підрахунок загальної кількості лише вказаних у таблиці народностей при врахуванні цієї цифри (11 567 568 вірмен) дає суму близько 150 млн осіб, а це вже перевищує загальну кількість населення СРСР, тобто виглядає з одного боку як нісенітниця, а з іншого – неспростовно вказує на описку.

У подібній ситуації щодо кількості українців А.Мокренко та інші вирішили зовсім не публікувати загальну кількість населення СРСР. Мабуть, вони вважали це логічним кроком. Однак ця цифра на кінець 1926 – початок 1927 р. – не таємниця. Вона є в усіх довідниках того часу – в СРСР наприкінці 1926 р. проживало 147 млн. осіб⁴. Якщо врахувати, що, за наведеними названими публіцистами даними, сума самих лише українців та росіян (77 791 тис. + 81 195 тис.) вже перевищує загальну кількість населення майже на 10 млн. осіб, то факт описки заперечити неможливо. Слід також врахувати, що у самій таблиці з книги Моргуна українці зі своїми 81 млн йшли слідом за росіянами, яких майже 78 млн., тоді як далі усі народності подавалися у порядку зменшення чисельності. Можливо, що саме для того, щоб ця невідповідність не впадала в око, загальної кількості населення за цим же джерелом (де кількість українців вказана у 81 мільйон) ні Моргун, ні Мокренко не наводять. Адже простий арифметичний підрахунок наявних у книзі Моргуна цифр, як і дані десятків статистичних довідників та підручників, показують одну цифру – в СРСР наприкінці 1926 р. проживало 31 млн 195 тис. українців. Якщо таке неподання загальної чисельності жителів СРСР зроблено свідомо, то це можна кваліфікувати як фальсифікацію документа, однак стверджувати це напевне автор даної статті не береться. Зазначу лише для порівняння: джерело, у якому допущена описка щодо вірмен (це видання здійснювалося під егідою Інституту національностей СРСР) по суті своїй є значно більш науковим, аніж “робоча книга” для навчання у сільській школі, де зазначено про “81 мільйон” українців. Тобто формальних підстав для “пропаганди цифр” у вірменів таки більше.

Варто підкреслити, що дата „кінець 1926 – початок 1927 р.” названа у попередньому абзаці не випадково. Саме у грудні 1926 р., а не в 1929 р. (як це написано у названих професорів⁵) відбувся загальний перепис населення. Таке неправильне вживання дати перепису зайвий раз свідчить про недостовірність наведених ними фактів. Все-таки цим питанням мають займатися професійні історики та демографи, адже вони не ставляться так легковажно до історичних джерел. На жаль, до висновків фахівців не завжди звертаються і високопосадовці.

Ні в кого не викликає заперечень твердження про те, що основна кількість етнічних українців СРСР проживала-таки в радянській Україні. Врешті, наголошуючи на геноциді українського народу, ми перш за все маємо на увазі територію

тодішньої УСРР. Тому доречно буде поглянути на загальну кількість населення радянської України у 1920-1930-х рр., і, зокрема, частку етнічних українців та представників інших етносів у ній. Незважаючи на проведення протягом 1897-1937 рр. трьох загальних переписів населення, колонок з їх даними буде чотири. Справа в тому, що внаслідок зміни адмінподілу демографі 1920-х років не змогли відстежити національний склад населення за переписом 1897 р. з точністю до волості. У колонці №3 взята дещо зменшена територія, з точністю до повіту, яка дає змогу реально порівняти результати перепису 1926 р. з результатами 1897 р. Ось про що свідчить статистика⁶:

Таблиця 2.

**Порівняльні результати переписів 1897, 1926 та 1937 рр. в УСРР
(загальна кількість та національний склад)**

1	2	3	4	5
національності	Перепис 19 лютого 1897 р.	Перепис 17 грудня 1926 р., що взято в межах дореволюційних повітів для порівняння з 1897 р.	Перепис 17 грудня 1926 р. (уся УСРР)	Перепис 6 січня 1937 р.
Українці	15 824 764	22 646 620	23 218 860	22 212 525
Росіяни	2 085 382	2 318 361	2 677 166	3 221 898
Євреї	1 644 488	1 565 494	1 574 391	1 470 484
Поляки	267 972	461 047	476 435	417 613
Німці	377 956	375 824	393 924	401 880
Молдавани	185 549	257 745	257 794	221 831
Греки	58 284	103 587	104 666	102 257
Болгари	59 844	91 856	92 078	74 862
Білоруси	67 055	71 566	75 842	106 325
Чехи	11 445	15 186	15 905	11 516
Інші	67 109	119 141	132 686	156 467
Разом	20 649 848	28 026 427	29 019	28 397 658

Варто зазначити, що з 1926 по 1937 р. в Україні відчутно збільшилася кількість росіян (на 20,3%) та білорусів (на 40,2%). Причиною цього була міграція населення з РСФРР та БСРР як в сільськогосподарські регіони України (організоване переселення 1933-1934 р.), так і в промислові центри. Такий вагомий чинник збільшення кількості росіян як асиміляція, до 1937 р. в УСРР не існував, не в останню чергу тому, що лояльному до влади українцю було легше досягти підвищення в кар'єрі – більшовицьке керівництво турбувалося про те, щоб у владних структурах збільшувалася частка українців.

То ж навіть наведені і реально існуючі статистичні дані свідчать про антиукраїнську спрямованість (як в політичному, так і в етнічному розумінні цього терміну) більшовицької політики в УСРР. Це підтверджується і статистикою 1920-х рр. Природній приріст в УСРР (і насамперед це стосувалося етнічних

українців) у 1920-х рр. був одним з найвищих у Європі. Так, приміром, у 1926 р. у розрахунку на 10 000 осіб він перевищував навіть народжуваність (без врахування смертності!) у таких країнах як Англія, Франція, Німеччина, Швейцарія⁷. Зважаючи на співвідношення смертності та народжуваності, демографи початку 1930-х рр. підраховали, що за станом на 1 січня 1933 р., кількість населення УСРР мала становити 31 901 523 осіб⁸. Варто врахувати зазначені в доповідній записці голови УНГО (Управління народного господарства) при Держплані УСРР О.Асаткіна міграційні потоки (загалом за рік виїжджало з України більше на 50 тис. осіб, ніж приїжджало, тобто за 1927-1932 рр. – 300 тис.), спецвселення (за його ж оцінками – приблизно 1 млн осіб з „куркульських” господарств) та недостатньо точно обрахований у 1935 р. приріст за 1932 р. (не враховувалися втрати від голоду 1931-32 рр., а це – близько 150 тис. осіб⁹). Відтак загальна цифра населення УСРР на початок 1933 р. зміниться і складатиме близько 30 450 тис. осіб. Однак ні офіційно визнана у довідниках середини 1930-х рр. цифра населення УСРР станом на 1 січня 1933 р. (31 901 523 осіб), ні скориговані О.Асаткіним у 1937 р. у бік зменшення дані (30 450 тис. осіб) ані найменшою мірою не наближаються до міфічного “81 мільйона” на початку 1930-х рр. Твердять же про те, що переважна кількість етнічних українців проживала за межами УСРР, нам зустріти-таки не вдалося.

Наприкінці зазначу таке. Створений А.Мокренком образ-уява має велику силу. Велика цифра взяла у полон багатьох мислячих людей. Ця цифра у вигляді “незаперечних даних статистики” “гуляє” по інтернет-простору та в періодичних виданнях і надалі. І не лише в тижневику від МАУП “Персонал плюс” (остання віднайдена автором згадка про “81 мільйон” статті Данила Кулиняка, надрукованої в №20 цього тижневіка за 27 травня – 2 червня 2008 р.), а і в більш незаангажованих виданнях. Багато прихильників „81 мільйона” мають наукове звання (хоч і не в галузі історії), ще більше є літераторами та журналістами. Емоційно їх можна зрозуміти: вони з історії власної родини дізналися про жахи Голодомору. Однак одним із основних завдань української громадськості взагалі і українських істориків зокрема є донесення правди про Голодомор до широких кіл світової громадськості. Міфічний же “81 мільйон” не лише не сприяє виконанню цього завдання, а і є суттєвою його завадою. Тим більше, коли цю цифру у своїх висловлюваннях вживають сьогоденні високопосадовці.

Побіжно такими висловлюваннями зачеплена честь історичної науки. Незважаючи на відсутність серед прихильників “81 мільйона” професійних істориків і демографів, вживання подібних цифр свідчить про недостатню популяризацію історичних знань серед політичної еліти українського суспільства. Більше того, аналізуючи цей образ, закордонні діячі цілком закономірно можуть зробити висновки про низький інтелектуальний (або моральний) рівень українських науковців – вони ж бо не можуть уявити, щоб подібні висловлювання вживалися представниками сучасної української політичної еліти “навмання”, і взяті вони із праць літераторів, а не істориків. Подальше поширення образу “81 мільйона” негативно впливає на оцінку України в очах світової спільноти, заважає визнанню ООН Голодомору геноцидом українського народу. При найменшому зіткненні зі своїми ідеологічними супротивниками, наприклад, у публічній дискусії, подібного роду недостовірні інформації лише завадять відстоюванню

українських інтересів. Це вже не кажучи про те, що визнання таких цифр змушує сприймати українців як безмовних рабів чи покірну худобу, що без спротиву приймала власну загибель. А це було не так. Адже саме опір українських селян змусив компартійне керівництво відмовитися від запровадження принципів рабської праці на селі і цим самим врятував інші народи від жахливої долі. І саме на цьому мали б наголошувати письменники та журналісти. Оприлюднені А.Мокренком та повторені Ф.Моргунюм та іншими цифри не сприяють авторитету українців.

¹ *Моргун Ф.Т.* Сталинско-гитлеровский геноцид украинского народа: факты и последствия. – Полтава, 2007. – С.285.

² *Итоги разрешения национального вопроса в СССР*// Сб. под ред. С.Диманштейна. – М., 1936. – С.7-9.

³ *Всесоюзная перепись населения 1937 года: Общие итоги. Сборник документов и материалов.* – М., 2007. – С.110-111.

⁴ Див., наприклад: *Україна. Статистичний щорічник на 1928 р.* – Харків, 1928. – С.ХІІІ.; *Україна. – Статистичний щорічник на 1929 р.* – Харків, 1929. – С.ХІ.

⁵ *Моргун Ф.Т.* Названа праця. – С.285.

⁶ Колонки 2, 3, 4 зазначено за: *Короткі підсумки перепису населення України 17 грудня 1926.* // *Національний і віковий склад, рідна мова та письменність населення.* – Харків, 1928. – С.ХІІІ; Колонка 5 - за: *Всесоюзная перепись населения 1937 года: Общие итоги. Сборник документов и материалов.* – М., 2007. – С.106.

⁷ *Мерков А.М.* Народжувальність і смертність на Україні та по інших країнах. – Харків, 1931. – С.10.

⁸ *Довідник адмінтерподілу УСРР за станом на 15 грудня 1935 р.* – К., 1936. – С.7.

⁹ *Лист О.Асаткіна до ЦК КП(б)У від 15.01.1937 про попередні підсумки перепису населення.* // *Кульчицький Станіслав.* Демографічні наслідки голодомору 1933 року в Україні. *Єфіменко Геннадій.* Всесоюзний перепис 1937 р в Україні: документи та матеріали. – К, 2003. – С.89.